
Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi

<http://kutuphane.uludag.edu.tr/Univder/uufader.htm>

Sınıf Öğretmenlerinin Özel Gereksinimli Öğrencilerin Kaynaştırılmasına İlişkin Görüşleri*

Ömür SADIÖĞLU¹, E. Sema BATU², Asude BİLGİN³

^{1,3}Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği A.B.D

²Anadolu Üniversitesi Engelliler Araştırma Enstitüsü,

osadioglu@uludag.edu.tr, esbatu@anadolu.ed.tr, asudebilgin@uludag.edu.tr

ÖZET

Bu araştırmada özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırılması uygulamalarının aksayan yönlerinin belirlenmesinde ve başarının değerlendirmesinde sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin derinlemesine araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye'nin 16 farklı ilinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak kaynaştırma eğitimi yapılan ilköğretim okullarında öğretmenlik yapan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 23 öğretmenle görüşmeler yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden betimsel yöntemin kullanıldığı araştırmada yarı yapılandırılmış görüşmelerle toplanan araştırma verileri Nvivo 8 nitel veri analizi programı kullanılarak tümevarım analizi tekniğiyle analiz edilmiştir. Bulgular sınıf öğretmenlerinin özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırma eğitimi sürecinde akademik ve sosyal olarak geliştiklerini, özel gereksinimli öğrencilerin ailelerinin çocuklarıyla ilgilenmediklerini, özel gereksinimli öğrencileriyle yoğun olarak öğretimle ilgili sorunlar yaşadıklarını ve bu süreçten duygusal olarak olumsuz etkilendiklerini belirttiklerini göstermektedir. Sınıf öğretmenleri diğer öğretmenlerle en çok fikir alış-verişi yaparak birbirlerine destek olmakta, okul müdüründen ve rehber öğretmenlerden yeterli destek alamamaktadırlar. Kaynaştırma eğitiminde hem sınıf öğretmenlerine hem de özel

---

* Bu çalışma doktora tezinin bir bölümüdür.

gereksinimli öğrencilere destek eğitim hizmeti sağlanmasının yaşanan sorunları en aza indireceği düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kaynaştırma Eğitimi, Öğretmen Görüşleri, Özel Gereksinimli Öğrenci.

Primary School Teachers' Opinions Related to Inclusion of Students With Special Needs

ABSTRACT

The purpose of this study is identifying the problematic aspects of and evaluating the success of inclusion practices of students with special needs in depth investigation of the primary school teachers' opinions. With this purpose in mind, interviews were conducted with 23 teachers who worked in elementary schools with inclusion instruction in affiliation with the National Ministry of Education in 16 different cities in Turkey and who volunteered to participate in the research. In the present research where the descriptive method was employed as one of the qualitative research methods, the research data which were collected via the semi-structured interviews were analysed with Nvivo 8 qualitative data analysis program using the inductive analysis technique. The findings show that teachers stated that children with special needs develop academically and socially during inclusive education process of; families don't take care of their children with special needs; teachers have tuitional problems with students who have special needs and this process affects them negatively. Classroom teachers stand by each other mostly by exchanging opinions. They don't get sufficient support from their administrators or counselors. Providing support education services for both classroom teachers and students with special needs in inclusive education is likely to minimize the problems encountered

Key Words: Inclusive Education, Teachers' Opinions, Student with Special Needs.

GİRİŞ

Günümüzde özel gereksinimli öğrencilerin genel eğitim sınıfları içerisinde eğitimlerini temel alan yaklaşımlardan biri kaynaştırmadır (Akçamete, 2009). Özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilerin eğitimlerini, destek eğitim hizmetleri de sağlanarak yetersizliği olmayan akranları ile birlikte resmî ve özel; okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yaygın eğitim kurumlarında sürdürmeleri esasına dayanan özel eğitim uygulamaları” olarak tanımlanan kaynaştırma eğitiminde, özel gereksinimli öğrencinin özel eğitim desteğinin ihmal edilmemesi, yani özel gereksinimli öğrenci için en az

sınırlandırılmış eğitim ortamının sağlanması oldukça önemlidir (Batu & Kırcaali-İftar, 2007:7; Sucuoğlu & Kargın, 2008:29).

Özel gereksinimli öğrencinin kaynaştırılmasında istenen başarının elde edilmesi için sınıf öğretmeni, özel eğitim öğretmeni, okul yöneticileri, özel gereksinimli öğrenci, özel gereksinimli öğrencinin ailesi, normal gelişim gösteren öğrenciler, rehber öğretmen ve okul psikoloğu gibi okulda çalışan diğer personellerin işbirliği içinde çalışması gerekmektedir.(Batu & Kırcaali-İftar, 2007:23; Kwapy, 2004:42).

Sınıf öğretmenlerinin, özel gereksinimli öğrenciyle her gün birlikte olmaları, onlara özel gereksinimli öğrencilerin gereksinimlerini ve gelişimlerini en iyi şekilde izleme ve onlar hakkında en detaylı bilgiye sahip olma imkânı sağlamaktadır. Dolayısıyla sınıf öğretmenleri, özel gereksinimli öğrenci için aileye, rehber öğretmene ya da bir uzmana öğrencinin durumuna ilişkin en sağlıklı bilgileri sunan ve öğrencinin eğitimine yönelik yapılan düzenlemeleri uygulayan kişilerdir. Bu nedenle sınıf öğretmenleri, kaynaştırma uygulamalarında oldukça önemli bir role sahiptirler (Diken, 2007:25; Friend & Bursuck, 2006: 34).

Alan yazında sınıf öğretmenlerinin özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik görüş ve/veya tutumlarını belirlemeye yönelik yapılan araştırmalar genel olarak değerlendirildiğinde sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine yönelik olumsuz görüş (Bilen, 2007; Önder, 2007; Rakap & Kaczmarek, 2010) ve olumsuz tutuma (Avcioğlu, Özbey & Eldeniz Çetin, 2005; Diken Sucuoğlu, 1999) sahip oldukları görülmektedir. Sınıf öğretmenleri kaynaştırma konusunda kendilerini yeterli görmemekte (Avcioğlu, Özbey & Eldeniz Çetin, 2005; Babaoğlu & Yılmaz, 2010; Nizamoğlu, 2006) ve özel gereksinimli öğrencilerinin gereksinimlerini karşılamakta (Horne & Timmons, 2009), zamanı yönetmekte (Horne & Timmons, 2009) sorunlar yaşamakta ve bu konuda bilgilendirilmeye gereksinim duymaktadırlar (Avcioğlu, Özbey & Eldeniz Çetin, 2005; Metin & Çakmak Güleç, 1998; Rakap & Kaczmarek, 2010). Bununla beraber sınıf öğretmenleri kaynaştırma eğitimi sürecinde destek görmemekte (Bilen, 2007; Önder, 2007), desteğe ihtiyaç hissetmektedirler. (Kwapy, 2004; Horne & Timmons, 2009) Sınıf öğretmenlerinin görüş ve tutumlarının, bilgilendirme çalışmaları (Metin, Güleç & Şahin, 2009; Türkoğlu, 2007) ve destek eğitim hizmeti sağlanarak yapılan kaynaştırma uygulamaları yoluyla (McLeskey, Waldron, So, Swanson & Loveland; 2001; McLeskey & Waldron, 2002) olumlu yönde değiştiği görülmektedir.

Ülkemizdeki kaynaştırma uygulamalarında özel gereksinimli öğrencilere ve sınıf öğretmenlerine destek hizmet sağlanamaması yapılan

kaynaştırma uygulamalarında tüm yükün sınıf öğretmenlerine kalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle sınıf öğretmenleri özel gereksinimli öğrencileriyle ilgili yaşanan sorunları aşmakta güçlük çekmektedirler (Güzel Özmen, 2009:60; Sucuoğlu ve Kargın, 2008:49). Bu durum, sınıf öğretmenlerinin özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik görüş ve önerilerinin üzerinde daha çok durulması gerektiği düşüncesini uyandırmıştır. Bunun yanında Türkiye'nin yedi bölgesinde farklı illerde çalışan öğretmenlerin görüşlerinin alınmasının, yaşadıkları sorunların belirlenmesinin, ülkedeki kaynaştırma çalışmalarının iyileştirilmesinde daha somut adımlar atılmasına katkıda bulunması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu bağlamda bu araştırmanın genel amacı, Türkiye'nin yedi farklı bölgesinde görev yapan sınıf öğretmenlerinin çalıştıkları bölgedeki kaynaştırma uygulamalarına yönelik yaşadıkları sorunlar, sorunları çözmek için kullandıkları yöntemler, bu süreçte aldıkları destekler, özel gereksinimli öğrencide gözlemledikleri akademik ve sosyal gelişmelere ilişkin görüş ve önerilerini belirlemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

- Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları sırasında yoğun olarak yaşadıkları sorunlar nelerdir?
- Sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları sorunları çözmek için kullandıkları yöntemler nelerdir?
- Sınıflarında bir kaynaştırma öğrencisinin olması sınıf öğretmenlerini nasıl etkilemektedir?
- Sınıf öğretmenleri kaynaştırma uygulamaları sırasında ne tür destekler almaktadır?
- Sınıf öğretmenleri kaynaştırma eğitimi süresince, özel gereksinimli öğrencilerde gözlemledikleri akademik ve sosyal gelişmeler nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel yöntem kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerle toplanan araştırma verileri tümevarım analizi kullanılarak analiz edilmiştir.

Nitel araştırma kısaca, ilgilenilen belli bir olay ya da olgunun daha iyi anlaşılması için kapsamlı bir şekilde yazılı ve görsel verilerin toplanması, analiz edilmesi ve yorumlanmasıdır (Gay, Mills & Airasian; 2006:399). Yarı-yapılandırılmış görüşmelerde, araştırmacı tarafından önceden belirlenen sorular görüşülen kişiye aynı sırayla sorulur ve görüşülen kişinin soruları istediği genişlikte yanıtlamasına fırsat verilir (Gay, Mills & Airasian, 2006:419).

Araştırmaya katılan öğretmenlerin belirlenmesi için ilk etapta araştırmacının görev yaptığı Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı öğretim elemanları ile görüşülerek, bu fakülteden mezun olan ve şu anda öğretmenlik yapan öğretmenlere ulaşılması planlanmıştır. Yaklaşık 70 öğretmene elektronik posta aracılığı ile bu araştırmaya gönüllü olarak katkıda bulunup bulunamayacakları sorulmuştur. Dönüt alınan 10 öğretmenle tekrar görüşülerek kendilerinin tanıdıkları ve araştırmaya katılmaya gönüllü olabileceklerini düşündükleri öğretmenlere de telefon aracılığıyla ulaşılmıştır. Ön görüşme yapılan öğretmenler bir kez daha aranarak bir görüşme tarihi ve yeri belirlemiştir. Araştırmacının, her bir görüşmeye giderken şehirlerarası yolculuk yapması gerektiğinden, olabilecek yol ve hava muhalefeti nedeniyle görüşme saatleri esnek tutulmuştur.

Toplam 23 görüşme gerçekleştirilen çalışmada araştırmaya katılmaya gönüllü olan öğretmenlerden biri randevu verememiş, görüşme için gereken zamanı ayıracağına dair söz vererek internet üzerinden görüşmeyi önermiştir. Görüşmenin yüz yüze olamadığı durumlarda telefon ya da görüntülü telefon gibi anında ses ve resim iletilicileriyle gerçekleşebilme (Karasar, 2005:165) olanağı göz önünde bulundurularak öğretmenin önerisi doğrultusunda kendisiyle internet (msn) üzerinden görüşme yapılmasına karar verilmiştir.

Araştırmaya 2009–2010 öğretim yılında Türkiye'nin 16 farklı illinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak kaynaştırma eğitimi yapılan ilköğretim okullarında öğretmenlik yapan toplam 23 öğretmen gönüllü olarak katılmıştır. Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılan öğretmenlerin özellikleri yer almaktadır.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Sınıf Öğretmenlerinin Özellikleri

No	Kod	Görev Yeri	Yaş	Kıdem (Yıl)	Sınıf Mevcudu	Özel Gereksinimli Öğrenci Sayısı	Özel Gereksinim Türü
1	Ufuk	Van/ Merkez	20-30	1-5	27	1	Öğrenme güçlüğü olan birey
2	Talat	Bursa/ Nilüfer	31-40	11-20	39	1	Otistik birey
3	Seval	Bursa/ Nilüfer	31-40	11-20	40	1	Orta düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey
4	Gönül	Bitlis/ Merkez	20-30	1-5	14	1	Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan birey
5	Serdar	K.Maraş/ Afşin	20-30	6-10	36	1	Orta düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey
6	Sevda	Van/ Özalp	20-30	1-5	34	2	1.Ortopedik yetersizliği olan birey/2.İşitme yetersizliği olan birey
7	Emel	Urfa/ Merkez	31-40	6-10	40	1	Hafif düzeyde zihinsel yetersizliği ve serebral palsili birey
8	Emin	Mardin/ Merkez	31-40	11-20	36	1	Hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey
9	Pınar	Isparta/ Merkez	31-40	6- 10	24	2	1.Ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey 2.Hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey
10	Nevin	Tekirdağ/ Çerkezköy	20-30	1-5	42	2	1.İşitme ve görme yetersizliği ile dil ve konuşma güçlüğü olan birey 2. Ortopedik yetersizliği olan birey
11	Hande	Batman Kozluk/ Duygulu	20-30	1-5	12	1	Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu ile dil ve konuşma güçlüğü olan zihinsel yetersizliği olan birey
12	Mehmet	Samsun/ Terme	41-50	21- üstü	32	1	Yaşlılarından iki yaş geride gelişim gösteren birey
13	Murat	Giresun/ Şebinkarahisar	31-40	6-10	38	1	Ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey
14	Aysun	Giresun/ Şebinkarahisar	20-30	1-5	34	2	1.Albinozim 2. Ortopedik yetersizliği olan birey
15	Özlem	Ankara/ Mamak	31-40	11-20	38	1	Zihinsel yetersizliği olan birey
16	Yeliz	Ankara/ Mamak	31-40	6- 10	30	1	Hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey
17	İlknur	İstanbul/ Bağcılar	20-30	1-5	46	2	1 Hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey 2.İşitme yetersizliği olan birey
18	Aynur	İstanbul/ Bağcılar	20-30	1-5	44	2	1. Hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey 2. Dil ve konuşma güçlüğü olan birey
19	Nihan	Eskişehir/ Merkez	31-40	11-20	35	1	Hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey
20	Hülya	İzmir/ Karşıyaka	51ve üzeri	21- üstü	28	1	Öğrenme güçlüğü olan birey
21	Salih	Muğla/ Merkez	41-50	21- üstü	24	1	Zihinsel yetersizliği olan ve yetiştirme yurdu öğrencisi olan birey
22	Şenay	İzmir/ Karşıyaka	41-50	21- üstü	26	1	Hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey
23	Halim	İzmir/ Karşıyaka	41-50	21- üstü	27	1	Öğrenme güçlüğü olan birey

Tablo 1’de araştırmaya katılan öğretmenlerin görev yerleri, yaşları, mesleki kıdemleri, mezun oldukları bölüm ve hizmet içi eğitim semineri alıp almadıkları, sınıf mevcutları, sınıflarında bulunan özel gereksinimli öğrenci sayısı ve bu öğrencilerin özel gereksinim türü yer almaktadır.

Yarı-yapılandırılmış görüşmeler yoluyla veri toplamak için hazırlanan veri toplama aracı, sınıfında özel gereksinimli öğrencisi olan öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine ilişkin görüş, sorun ve çözüm önerilerini belirlemek amacıyla oluşturulmuştur. Bu amaç doğrultusunda ilgili alan yazın taraması (Batu, 2000; Bozeman, 2005; Duman Sever, 2007; Özdemir, 2008; Türkoğlu, 2007) yapılarak görüşme soruları oluşturulmuş ve öğretmenlerin kişisel bilgilerini elde etmek amacıyla demografik bilgi formu hazırlanmıştır.

Hazırlanan sorular alandan iki uzmana gösterilerek uzman görüşü alınmıştır. Alan uzmanlarının görüşleri doğrultusunda yeniden düzenlenen görüşme sorularını sınamak amacıyla pilot görüşme gerçekleştirilmiş, görüşülen kişiden alınan dönütlerle soru formuna son şekli verilmiştir.

Verilerin toplanması nitel veri toplama tekniklerinden biri olan yarı-yapılandırılmış görüşmelerle gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin tamamı 12 Ocak - 27 Mart 2010 tarihleri arasında nitel araştırma ve yarı yapılandırılmış görüşmeler konusunda eğitim alan araştırmacının kendisi tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan her bir öğretmene kod isim verilmiş ve her öğretmene önceden hazırlanan 20 adet soru sorulmuştur. Her görüşme öncesinde, katılımcılara, araştırmacı tarafından hazırlanan sözleşme verilmiş, katılımcılar sözleşmeyi okuyup imzaladıktan sonra görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler 14 ile 64 dakika arasında sürmüş ve görüşmelerden 272 sayfalık veri elde edilmiştir.

Araştırma verilerinin analizinde öncelikle görüşme formlarından elde edilen veriler Word belgesi olarak kayıt edildikten sonra NVivo 8 nitel veri analizi programına aktarılarak “içerik analizi”yle çözümlenmiştir. İçerik analizinde; birbirine benzeyen veriler belirli kavram ve temalar çerçevesinde toplanarak organize edilmiş ve yorumlanmıştır. Verilerin analizine sabit bir veri gövdesi olan görüşme formlarıyla başlanmıştır. Araştırma verilerini kodlama aşamasında önce genel bir kavramsal yapı oluşturulmuş, kod listesi hazırlanmıştır. Verilerin incelenmesi sonucu ortaya çıkan kodlar da, daha önceden ortaya çıkan kod listesine eklenmiştir. Her görüşme sorusuna ilişkin oluşturulan kodlar arasındaki ortak yönler bulunmaya çalışılmış ve kodlar tema olarak düzenlenmiştir. Araştırmacı ve alanında uzman bir öğretim üyesinin birlikte yaptıkları sadeleştirme ve birleştirme işlemi sonucunda 5

tema ve 32 kod belirlenmiş, temalar ve kodlar sistemli bir biçimde analiz edilerek d¼zenlenmiřtir.

Nitel bir araştırmada; toplanan verilerin ayrıntılı olarak rapor edilmesi, bireylerden doğrudan alıntılara yer verilmesi ve bunlardan yola çıkararak sonuçların açıklanması araştırmanın geçerliğinin sağlanması açısından oldukça önemlidir (Yıldırım ve şimşek, 2006:257). Bu nedenle bu araştırmada araştırma s¼reci ayrıntılı bir şekilde ele alınmış, doğrudan alıntılara yer verilmiş ve bunlardan yola çıkararak sonuçlar açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın i geçerliğini sağlamak amacıyla g¼r¼řme formu geliştirilirken ilgili alanyazın incelemesi sonucunda konu ile ilgili bir kavramsal bir ereve oluşturulmuştur. Ayrıca yapılan içerik analizinde temalar, ilgili kavramları kapsayacak kadar geniş ve ilgisiz kavramları dışarıda bırakacak kadar dar kapsamda belirlenmeye çalışılmıştır.

G¼r¼řmede elde edilen veriler ¼zerinde araştırmacı ve nitel araştırma konusunda deneyimli bir ğretim ¼yesi ayrı ayrı kodlamalar yapmış ve yapılan kodlamalar karşılaştırılarak tutarlılığı kontrol edilmiştir. Ayrıca araştırma s¼resince elde edilen ham veriler ve kodlamalar, g¼nl¼k ve araştırmacı notları araştırmacı tarafından saklanmaktadır ve araştırmacıların incelemesine açıktır. İstenmesi durumunda bunlar araştırmacı tarafından isteyen kişilere g¼nderilecektir.

BULGULAR ve YORUM

Bu b¼l¼mde, araştırmaya katılan 23 öğretmenle yapılan g¼r¼řmelerden elde edilen bilgiler doğrultusunda oluşturulan 5 tema ve her temanın alt temaları yer almaktadır. Araştırmanın bulgularını oluşturan ana temalar aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

1. Özel Gereksinimli ğrenci
2. Özel Gereksinimli ocukların Eğitiminde Normal Gelişim G¼steren öğrenciler
3. Öğretmenin Etkilenme Durumu
4. Okuldaki alışanların Desteği
5. Rehberlik Araştırma Merkezine Y¼nlendirilmeyen zel Gereksinimli ğrenci

Özel gereksinimli öğrenci

Sınıf öğretmenlerinin bu tema altındaki görüşleri; özel gereksinimli öğrencide gözlenen gelişmeler (yirmiiki), özel gereksinimli öğrencilerde gözlenen gelişmelerin nedenlerine ilişkin öğretmen görüşleri (yirmiiki), özel gereksinimli öğrencinin eğitiminde yoğun olarak yaşanan sorunlar (yirmiüç) ve öğretmenlerin yaşanan sorunları çözme yöntemleri (yirmi) olmak üzere beş grupta toplanmıştır.

Özel gereksinimli öğrencide gözlenen gelişmeler

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerine, özel gereksinimli öğrencilerinde gözlemledikleri gelişmeler sorulmuş, öğretmenlerin konuyla ilgili belirttikleri görüşler özel gereksinimli öğrencide gözlenen akademik gelişmeler ve özel gereksinimli öğrencide gözlenen sosyal gelişmeler iki gruba ayrılarak incelenmiştir:

17 öğretmen sınıflarında bulunan özel gereksinimli öğrencilerinin akademik yönden geliştiğini belirtmiştir. Sınıf öğretmenlerinin belirttiği akademik gelişmeler okuma yazma (dokuz), çizgi çalışmaları (iki), matematik (iki) şeklindedir. Bunun dışında özel gereksinimli öğrencilerinin gelişimlerini bir alan belirtmeden sadece “akademik olarak gelişti” (iki) ve “gelişti ama yeterli değil” (iki) şeklinde belirten öğretmenler vardır.

Okuma yazma konusunda örneğin; Aynur ve Seval öğretmen, iki yıllık süre içinde özel gereksinimli öğrencilerinin “heceleyerek te olsa” okuma yazmayı öğrendiklerini belirtmektedir. Emel öğretmen ise “*Şu anda dördüncü sınıfta, uı kendi gereksinimlerini karşılayabilecek durumda okuma yazma olarak. En azından arkadaşlarının yanında mahcup olmuyo, tahtadaki bir yazıyı defterine geçirebiliyo, uı... ya da verdiğim bir metini kısa bi çok yavaşta olsa okuyabiliyo.*” şeklinde görüş belirtmiştir.

Serdar ve Pınar öğretmenler ise bazı gelişmeler gözlemlediklerini belirtseler de öğrencilerinin hala “yetersiz” ya da “çok çok geride” olduklarını ifade etmektedirler.

Sekiz sınıf öğretmeni sınıflarındaki özel gereksinimli öğrencilerin akademik gelişme göstermediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca dört sınıf öğretmeninin özel gereksinimli öğrencilerinin gelişimlerini aktarırken yaşadıkları “öğrendiklerini unutma” problemiyle ilgili söylediklerine de değinilmiştir. Örneğin; İlknur öğretmen özel gereksinimli öğrencisinin bir gün öğrendiğini “ertesi gün” unuttuğunu “*bitmiş silinmiş hafızada bi şey yok*” sözleriyle dile getirmektedir. Gönül öğretmen “*Her sene her ne kadar unutuyor olsa da... Her sene yeniden öğretiyoruz.*” şeklinde özel

gereksinimli öğrencisinin durumunu dile getirmektedir. Gönül öğretmenin özel gereksinimli öğrencisinde gelişmeler gözlemlerse de normal gelişim gösteren öğrencilerine ayıracağı vakti harcadığı için “kayıp” olarak değerlendirmektedir.

Özel gereksinimli öğrencisinin sosyal gelişme gösterdiğini belirten on üç sınıf öğretmeni vardır. Örneğin; Özlem öğretmen öğrencisinin arkadaşlarıyla “el ele tutuşup oyunlar bile oynamaya” başladığını ifade etmektedir. Nihan öğretmen de öğrencisinde “olumlu bir gelişme” gördüğünü ifade etmektedir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin altısı özel gereksinimli öğrencilerinin sosyal yönden önceden de iyi olduklarını belirtmişlerdir. Örneğin; Yeliz öğretmen öğrencisinin sosyal gelişimi ile ilgili “*Sosyal açıdan, zaten geldiğinde de sorunlu bir öğrenci değildi.*” şeklinde bir açıklama yapmaktadır.

Araştırmada elde edilen bu bulgular Baykoç Dönmez, Avcı ve Aslan (1997:29) tarafından yapılan çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Söz konusu çalışmada aileler kaynaştırma uygulamalarının özel gereksinimli çocuklarının sosyalleşmelerine katkı sağladığını ifade etmişlerdir.

Beş öğretmen özel gereksinimli öğrencilerinin sosyal açıdan gelişmediğini belirtmiştir. Örneğin; İlknur öğretmen özel gereksinimli öğrencisinin “arkadaşları tarafından” dışlandığını Emin öğretmen ise özel gereksinimli öğrencisinin sadece “birkaç” arkadaşı olduğunu, sınıf arkadaşlarının onu aralarına almadığını belirtmektedir.

Özel gereksinimli öğrencilerde gözlenen gelişmelerin nedenlerine ilişkin öğretmen görüşleri

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin 18’i özel gereksinimli öğrencilerinde gözledikleri gelişmelerin nedenlerine ilişkin görüş bildirirken, dört öğretmen de, gelişme kaydedilememesinin nedenlerine yönelik görüş bildirmişlerdir.

Emin, Nihan ve Aynur öğretmenler öğrencilerinde gözledikleri gelişmelerde ailelerle işbirliği yapmalarının etkisi olduğunu belirtmektedirler. Nevin öğretmen öğrencisindeki gelişmenin nedenini ailenin “özel eğitim” konusunda bilinçlenmesine ve çocuklarının eğitimini çok önemsemelerine bağlamaktadır. Murat öğretmen öğrencisindeki gelişmelerin nedenlerini şu şekilde açıklamaktadır: “*İn diğer öğrenciler okumaya başladıkları halde o okumayı öğrenemediği zaman eziklik hissetti. Yalnız ın bunu sosyal açıdan kapatmaya çalıştı hep. İn biz de destekledik.*”

Murat öğretmen öğrencisinin gelişiminde BEP'in "çok büyük rolü olduğunu" ifade etmektedir.

Şenay öğretmen özel gereksinimli öğrencisinin sınıf ortamında arkadaşlarıyla bir arada olmasının "kişisel gelişimini" kolaylaştırdığını, Serdar öğretmen ise özel gereksinimli öğrencinin "diğer çocukları örnek" olarak "onlar gibi olmaya" çalıştığını ve çocuğun "toplum hayatına" alıştığını ifade etmektedir. Seval öğretmen ise öğrencisinde gözlediği gelişmenin kendi çabalarından kaynaklandığını belirtmektedir.

Dört öğretmen öğrencilerinin gelişme göstermeme nedenlerine ilişkin görüş bildirmişlerdir. Örneğin; Ufuk öğretmen öğrencisinin bir ders boyunca anlatılanları bir sonraki ders unutmamasının ve öğrencisiyle dil farklılığı nedeniyle iletişim kuramamasının öğrencisinin gelişimini olumsuz etkilediğini belirtmektedir. İlknur ve Yeliz öğretmen de öğrencilerinin "öğrendiklerini unutma" sorununa değinmişlerdir. Yeliz öğretmen ek olarak ailenin ilgisizliğinin de etkili olduğunu ifade etmektedir. Pınar öğretmen ise aile desteğinin olmamasını, öğrencilerin beslenme koşullarının yetersizliğini ve uyarıcı eksikliğini, özel gereksinimli öğrencilerinin gelişimini engelleyen nedenler olarak sıralamaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde 17 sınıf öğretmenin özel gereksinimli öğrencilerinin akademik olarak, 13 öğretmenin de sosyal olarak geliştiklerini belirttikleri görülmektedir. Bu sayıların, sınıf öğretmenleri kaynaştırma eğitime yönelik bilgilendirildikleri ve destek hizmet aldıkları takdirde daha da artacağı düşünülmektedir. Aksi takdirde Timuçin'in de (1998:169) belirttiği gibi kaynaştırma eğitimi tam olarak amacına ulaşamayacaktır. Timuçin (1998:169) yaptığı çalışmada genel eğitim sınıfına kaynaştırma amacıyla yerleştirilen özel gereksinimli öğrenci ile ilgili okul müdürünün, sınıf öğretmenin ve rehberlik servisinin öğrenciyle ilgili olarak etiketlerden hareket ettikleri, beklenti düzeylerini düşük tuttuklarını belirtmektedir. Bu nedenle araştırmacı yapılan kaynaştırma uygulamasında, özel gereksinimli öğrencinin gereksinimlerinin karşılanmasının, sınıf amaçlarının gerçekleştirilmesinden çok sadece akranlarıyla bir arada bulunmasıyla elde edebileceği sosyal becerilerle ilgili kazanımların söz konusu olabileceğini ifade etmektedir.

Özel gereksinimli öğrencinin eğitiminde yoğun olarak yaşanan sorunlar

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin tamamı özel gereksinimli öğrencilerinin eğitiminde yoğun olarak yaşadıkları sorunlarla ilgili görüş bildirmişlerdir Öğretmenlerin yaşadıklarını belirttikleri sorunlar; öğretimle

ilgili sorunlar (onüç), akran ilişkileri ile ilgili sorunlar (yedi), davranış problemleri (dört) olmak üzere üç grupta toplanmıştır.

Sınıf öğretmenlerinin konuyla ilgili görüşleri incelendiğinde, beş öğretmenin özel gereksinimli öğrencileriyle yoğun olarak bir sorun yaşamadıklarını belirttikleri görülmektedir. Öğretmenlerin görüşlerini ifade ederken öğrencileriyle yoğun olarak yaşadıkları sorunların “öğrenme” ile ilgili olduğunu, öğrencilerinin problem davranışlarının olmadığını belirttikleri görülmüştür. Bu durumda öğretmenlerin “öğrenme” ile ilgili problemlerini sorun olarak algılamadıkları düşünülmüş ancak yine de belirttikleri sorunlara ilgili bölümlerde değinilmiştir.

Özlem öğretmen özel gereksinimli öğrenciyle öğrencisi kendisini “çok fazla ifade” edemediği ve “sessiz kaldığı” için sorun yaşamadıklarını belirtirken Yeliz, Sevda ve Emel öğretmenler özel gereksinimli öğrencilerinin çok “problem” çıkarmadığını belirtmektedirler.

Öğretimle ilgili sorunlar

Özel gereksinimli öğrencinin eğitiminde öğretmenlerin öğretimle ilgili sorunları; ders sırasında iletişim kurmakta yaşanan güçlükler (altı), öğrencinin ders sırasında başka etkinliklerle ilgilenmesi (altı), öğrenme süreçlerinde güçlük yaşanması (altı), öğrencinin öğrendiklerini unutması (beş) olmak üzere dört grupta incelenmiştir.

Öğretim ile ilgili sorun yaşadığını belirten öğretmenlerin altısı özel gereksinimli öğrencileriyle ders sırasında iletişim kurmakta yaşadıkları güçlüklerden bahsetmişlerdir. Örneğin; Ufuk öğretmen öğrencisiyle “kesinlikle” iletişim kuramadığını belirtirken Nevin ve Özlem öğretmenler özel gereksinimli öğrencilerinin kendilerini ifade edemediklerini ve çoğu zaman öğrencilerinin söylediklerini anlamadıklarını belirtmektedirler. Hande öğretmenin iletişim kuramama nedenleri benzerlik göstermektedir. Hande öğretmen özel gereksinimli öğrencisinin hem “Türkçe” bilmemesi hem de konuşma bozukluğu olması nedeniyle sorun yaşandığını, öğrencinin kendini ifade edemediğini belirtmektedir.

Altı öğretmen öğrencisinin ders sırasında farklı etkinliklerle ilgilendiğini belirtmektedir. Örneğin; Talat öğretmen otizmlili öğrencisine “ne kadar” engellese de öğrencisinin “devamlı” “farklı bir şeye” yöneldiğini, “kendisine” “farklı bir ilgi alanı” oluşturduğunu ya da başka bir öğrenciye yöneldiğini belirtmektedir. Sevda öğretmen bedensel engelli öğrencisinin ders sırasında yaptıklarını şöyle ifade etmektedir: “*Diğer kız işte e mecburen yazamadığı için sürekli kontrolü dağılıyor, dikkati dağılıyor ve sınıfta sürekli*

geziniyor. Ben de bir şey demiyorum. Çıkıyor tahtayı karalıyor, çiziyor, ediyor.”

Araştırmaya katılan öğretmenlerin altısı özel gereksinimli öğrencileriyle öğrenme süreçlerinde yaşadıkları sorunları dile getirmiştir. Örneğin; Ufuk öğretmen, öğrencisine “bire bir” eğitim verdiği halde öğrencisinin yine de öğrenemediğini belirtmektedir. Aysun öğretmen ise yaşadığı sorunları şu şekilde aktarmaktadır: “*Ders içi etkinlikler çok büyük bi sorun. Birçok etkinlik harekete dayalı. Tekerlekli sandalyedeki çocuğu hareket ettiremiyorum. Bahçe etkinliğine çıktığımızda genelde hakem oluyo zaten o kaçınılmaz. 1ı diğeri için 20 santimetre uygun ışık olduğu zaman en fazla 30 santimetreyi görebiliyo hani görmeye dayalı bir etkinlik de yapamıyorum onunla. Ama diğeri öğrencileri de kaybetmemek için şimdi birçoğu görsel, dönem olarak, onlara da görsel bir şeyler yapmam lazım. Laboratuara çıkartıyorum mesela deney yapıcım, onun yanında yapsam bile o beni göremiyo. Bi ocağın yanına da onu çok fazla yaklaştıramam. Etkinlikler gerçekten büyük bir sorun.*”

Beş öğretmen özel gereksinimli öğrencilerinin öğrendiklerini unutmalarını yoğun olarak yaşadıkları sorun olarak yansıtmışlardır. Örneğin; Murat öğretmen; “*Öğrendiği konuları da unutmaları... Maalesef, üç yıldır u öğrencim, u üç yıldır bunun önüne hiçbir şekilde geçemedik.*” şeklinde yaşadığı sorunu anlatırken Nihan öğretmen de; “*En çok okuma ve yazma konusunda sıkıntı yaşadık. Çok zor anlıyor. Çok çabuk unutuyor.*” sözleriyle yaşadığı sorunu paylaşmaktadır.

Akran ilişkileri ile ilgili sorunlar

Araştırmaya katılan yedi öğretmen özel gereksinimli öğrencilerinin arkadaşlarına zarar verdiğini ifade etmekte, iki öğretmen ise arkadaşlarının öğrenciye zarar verdiğini belirtmektedir. Mehmet öğretmen öğrencisinin arkadaşlarıyla oynarken onları ittiğini ve arkadaşlarından öğrenci ile ilgili çok şikâyet geldiğini belirtmektedir. Gönül öğretmen öğrencisiyle ilgili şu açıklamaları yapmaktadır: “*Çocuk sadece benim yanımda oturuyor. Ama diğeri arasında koyduğum anda da, yani örneğin; bir beden dersinde iki çocuğu ısırıldığı için benim sevgili kaynaştırmam, diğeri yanında dururken sürekli başında durmam lazım. Arkamı dahi dönmeyecem.*”

Aysun öğretmen ise tekerlekli sandalyedeki öğrencisi dışarıya çıktığında üst sınıflardan öğrencisine “laf atan”, “sataşan” ve “rahatsız eden” öğrenciler olduğunu, Pınar öğretmen özel gereksinimli öğrencisinin “arkadaşları tarafından” dövüldüğünü belirtmektedir.

Davranış problemleri

Dört öğretmen özel gereksinimli öğrencileriyle yoğun olarak yaşadıkları sorunlar olarak “kontROLSÜZ” davranışlarından, dört öğretmen öğrencilerinin ödevlerini yapmayı ya da kalem, defter gibi araç gereçleri getirmeyi unutmamasından, bir öğretmen “okuldaki araç-gereçlere zarar verme” davranışlarından bahsetmektedir. Örneğin; Talat öğretmen otizmlili öğrencisinin davranışlarını şu şekilde ifade etmektedir. “*Kalkıp oynayabiliyor, sıralara vurabiliyor, arkadaşlarına vurabiliyor. İu saçıyla, kulaklarıyla oynayabiliyor. Strese girdiği zaman 15-20 dakikalık kriz demeyelim ama strese giriyor diyeyim ben ona. İu kendini kaybediyor. Onu tekrar toparlamak zor oluyor. Tabi bu haliyle bizim derslerimize İu sirayet ediyor.*”

Hülya öğretmen öğrencisiyle yoğun olarak yaşadığı sorunu şöyle ifade etmektedir: “*Her gün kitabını, defterini evde unutuyor. Kalemsiz bile okula geliyor.*” Benzer ifadeleri Emin öğretmen de kullanmaktadır: “*Öğretmenim kalemin yok. Öğretmenim evde unuttum bilmem ne*” *şu şekilde, geç kalıyor bir şekilde.*” Pınar öğretmen de öğrencisine evde yapması için çalışma verdiğinde, öğrencisinin ertesi günü “defterimi evde unuttum, yapamadım” gibi bir açıklama yaptığını söylemektedir.

Öğretmenlerin yaşanan sorunları çözme yöntemleri

Araştırmaya katılan 20 öğretmen özel gereksinimli öğrencileriyle yoğun olarak yaşadıkları sorunları nasıl çözdüklerine ilişkin görüşleri incelendiğinde, her öğretmenin sorunların çözümü için bir ya da birkaç yöntem kullandıkları, kullanılan yöntemlerin yaşadıkları sorunlar doğrultusunda farklılaştığı görülmüştür. Öğretmenlerin sorunları çözme yöntemleri; öğrenciyle konuşma/öğrenciyi uyarma (sekiz), öğretimde uyarlamalar yapma (altı), ceza- ödül uygulama (altı), sakin olma (dört), aile ile işbirliği yapma? şeklinde gruplanmıştır.

Sekiz öğretmen özel gereksinimli öğrencileriyle yaşadıkları sorunları öğrencileriyle konuşarak ya da öğrencilerini uyararak çözmeye çalıştıklarını belirtmektedir. Örneğin; Hülya öğretmen sorunları “sadece konuşarak”, “severek”, “anlatarak” çözmeye çalıştığını, Seval öğretmen öğrencisiyle yoğun olarak yaşadığı sorunları ya “üstü kapalı herkesi uyararak” ya da doğrudan uyararak çözmeye çalıştığını belirtmektedir. Emin öğretmen ise yaptığı uyarıları şöyle örneklemektedir: “*Geç yerine, otur.*”, “*Arkadaşlarını rahatsız etme, İu arkadaşlarının kötü davranışlarını örnek edinme*”, “*Onlar gibi yapma, sen akıllı çocuksun.*”

Altı öğretmen özel gereksinimli öğrencilerinin öğrenme ile ilgili sorunlarını, öğretimde uyarlamalar yaparak çözmeye çalıştıklarını belirtmektedir. Örneğin; Aysun öğretmen özel gereksinimli öğrencisi için “işitsel” ya da görsel etkinlikler seçerek ve etkinlik sayısını fazlalaştırarak öğrencisinin öğrenmeye ilişkin sorunlarını azaltmaya çalıştığını ifade etmektedir. Mehmet öğretmen “*Ona bağlı çünkü benim hedefim. Direksiyonda o öğrenci var ben ona doğru rehberlik yapabilirsem o zaman işimiz kolaylaşacak diye düşünüyorum*” şeklinde düşüncesini ifade ederek, öğrencisinin “yapabileceklerini” ondan istediğini belirtmektedir.

Altı öğretmen ceza- ödül yöntemi uygulayarak sorunları çözmeye çalışmaktadır. Nevin öğretmen: özel gereksinimli öğrencilerinin durumu farklı olsa da “sınıftaki haklar” açısından diğer öğrencilerle “eşit” olduklarını, bu nedenle de kurala uymadıklarında onların da aynı cezayı aldıklarını ifade etmektedir. Gönül öğretmen özel gereksinimli öğrencisine “sürekli” pekiştirme vermeye çalıştığını, ancak bazen öğrenciyi durdurabilmek için “dayağa kesinlikle karşı” olduğu halde “şiddet” uygulamak zorunda kaldığı zamanlar olduğunu ifade etmektedir. Şenay öğretmen özel gereksinimli öğrencisi “güzel bir davranış sergilediğinde” onu “onure” ettiklerini, “olumlu yönlerini ön plana çıkararak” olumsuz davranışları azaltmaya çalıştıklarını ifade etmektedir.

Dört öğretmen ise yaşadığı sorunların çözümünde sakin davranmaya çalıştığını belirtmektedir. Özel gereksinimli öğrencisiyle sorun yaşamadığını belirten Seval öğretmen bu durumun nedenini “sorun çıkmasını diye” elinden gelen “her türlü iyi niyeti” göstermesi olduğunu belirtmektedir. Sevda öğretmen bu öğrencilere karşı “daha anlayışlı”, “sabırlı” olduğunu söylemektedir. Emel öğretmen konuyla ilgili görüşlerini şöyle ifade etmektedir: “*Ona yansıtmadan bir süre sessiz kalıyorum. Ya da onu bahçeye bir arkadaşıyla u... Ya da kantine, lavaboya, elini yıkamaya gönderiyorum. Bir süre kendimle baş başa kaldıktan sonra zaten geçiyo.*”

Dört öğretmen aile ile işbirliği yaparak yaşadıkları sorunları çözmeye çalışmaktadır. Mehmet öğretmen, aile ile işbirliği yaparak, okuldaki uygulamaların evde de uygulanmasını sağlamaya çalıştığını ifade ederken, Gönül öğretmen öğrencisinin şiddet içeren filmleri izlemesini önlemek için ona çizgi film, animasyon gibi filmler aldığını, “televizyon izlemesine vakit kalmayacak şekilde etkinlikler vermeye” çalıştığını ve akşam ev telefonlarını arayıp veliye “şu anda yapıyor, ne ediyor?” şeklinde öğrencisini takip ettiğini belirtmektedir.

Pınar öğretmenin yanıtı ise oldukça düşündürücüdür. Pınar öğretmen konuyla ilgili kısaca şu yanıtı vermektedir: “*Bu çok güzel bir soru. Yani uu şey uu el yordamıyla çözüyoruz.*”

Sınıf öğretmenlerinin öğretim ve akranlarla ilişkiler sürecinde yaşadıklarını ifade ettikleri sorunların, hem öğretmenler hem de normal gelişim gösteren öğrenciler açısından önemli bir sorun olduğu görülmektedir. Ancak sınıf öğretmenlerinin konuyla ilgili görüşleri onların, bu konuda profesyonel ve sürekli bir yardıma ve konuyla ilgili bilgilendirilmeye gereksinim duyduklarını göstermektedir. Oysa ki öğretmenlerin ifadeleri incelendiğinde, onların yaşadıkları bu sorunların çözümünde yalnız kaldıkları görülmektedir. Çelik (2006:89) tarafından yapılan çalışmada da hem kaynaştırma sınıfı öğretmenleri hem de özel eğitim sınıfı öğretmenlerinin problem davranışları ortadan kaldırmak için gerekli çabayı göstermedikleri ve planlı bir şekilde kullanacakları ceza tekniklerini belirlemedikleri ve uygulamadıkları belirlenmiştir.

Özel gereksinimli çocukların eğitiminde normal gelişim gösteren öğrenciler

Araştırmaya katılan öğretmenlerin tümü özel gereksinimli çocukların eğitiminde normal gelişim gösteren öğrencilerin durumlarına ilişkin görüş bildirmişlerdir. Öğretmenlerin görüşleri; normal gelişim gösteren öğrencilerden yararlanma (23), özel gereksinimli öğrencinin normal gelişim gösteren öğrencilere etkisi (23), normal gelişim gösteren öğrencilerle yapılan çalışmalar (14) şeklinde üç grupta toplanarak incelenmiştir.

Normal gelişim gösteren öğrencilerden yararlanma

Katılımcıların tümü özel gereksinimli öğrencilerin eğitiminde normal gelişim gösteren öğrencilerinden yararlandıklarını belirtmiştir. Sınıf öğretmenlerinin normal gelişim gösteren öğrencilerden akran öğretimi, akranların günlük aktivitelerinde destek olmaları, akranların sosyal destek sağlamaları olmak üzere üç şekilde yararlandıkları belirlenmiştir.

Sınıf öğretmenlerinin 18’i özel gereksinimli öğrencileri için akran öğretimi uyguladıklarını belirtmişlerdir. Örneğin; Ufuk öğretmen, özel gereksinimli öğrencisinin akranlarıyla daha “eğlenceli” vakit geçirdiğinden eğitimde akranların daha “etkili” olacağını düşündüğünü, bu nedenle akran öğretiminden yararlandığını belirtmektedir. Hande öğretmen, “sınıfın daha iyi” ve “yardıma meyilli”, Mehmet öğretmen özel gereksinimli öğrencisine “sahip çıkabilecek”, “yardımsever” öğrencileri seçerek özel gereksinimli öğrencilerine destek olmalarını sağlamaktadırlar.

Hülya, Gönül ve Seval öğretmenler normal gelişim gösteren öğrencilerini, özel gereksinimli öğrencinin “öğretmeni” konumunda arkadaşlarına yardımcı olmalarını sağlamaktadırlar. Halim öğretmen öğrenciler arasındaki yardımlaşmayı “birleştirilmiş sınıf taktiği” ile yaptığını, Sevda öğretmen ise sınıfındaki öğrencilerin üçte ikisinin kardeş olduklarını, her iki özel gereksinimli öğrencisinin eğitiminde de sınıftaki arkadaşlarından değil de aynı sınıfta bulunan kardeşlerinden yararlandığını belirtmektedir.

Sınıf öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun akran öğretiminden yararlandığı ve bunun için, akademik olarak başarılı, gönüllü ve yardımsever öğrencileri seçtikleri görölmektedir. Öğretmenlerin konuyla ilgili görüşlerinden dikkat çekici olanı, Halim öğretmenin, akran öğretimini birleştirilmiş sınıfta öğretim yöntemiyle yaptığını belirtmesidir. Bu durum ülkemizde hala pek çok okulda uygulanan birleştirilmiş sınıf uygulamalarındaki öğretim yöntemlerinin, kaynaştırma eğitimi uygulamalarında da uygulanabilirliğini düşündürmektedir.

Altı öğretmen özel gereksinimli öğrencilerine günlük aktivitelerinde normal gelişim gösteren öğrencilerinin yardımcı olduklarını belirtmektedir. Örneğin; Aysun öğretmen tekerlekli sandalyedeki öğrencisinin ders esnasındaki gereksinimlerinin karşılanması için uyguladığı yöntemi şu şekilde açıklamaktadır: *“İı sırasından hiçbir şekilde kıpırdıyamayan bir çocuk düşünün, silgisi düşüyo ama alamıyo. Yanındaki sağında solunda öyle öğrenciler oturtuyorum ki hareket sürekli hareket etmesi gereken biraz da böyle yaramaz dediğimiz öğrenciler var ya onlardan ı ne ihtiyacı olursa ama aklınıza ne gelirse, silgisi mi düştü aldı, karnı mı acıktı alır doyurur... İı bunu bu şekilde yapmaktan başka da bi çare gelmedi aklıma.”* Özlem öğretmen normal gelişim gösteren öğrencilerinin, özel gereksinimli öğrencisini çok benimsediklerini, tuvaletine götürdüklerini, merdivenlerden indirdiklerini belirtmekte, öğrencisinin sosyal anlamda gelişmesi, arkadaşlık kurması, kendini ifade etmesi için çalıştıklarını belirtmektedir.

Beş öğretmen normal gelişim gösteren öğrencilerinin, özel gereksinimli öğrencilerine sosyal açıdan da destek olmaları için bu öğrencilerden yararlandıklarını belirtmektedirler. Halim öğretmen sınıfında “biz sınıf olarak bütünüz” anlayışı ve “birimizin başarısı hepimizin başarısı” düşüncesini yayarak, normal gelişim gösteren öğrencilerinin özel gereksinimli arkadaşlarına “yardım” etiklerini ve ona destek olduklarını belirtmektedir. Emel öğretmen sınıfındaki normal gelişim gösteren öğrencilerin, özel gereksinimli arkadaşlarının “motivasyonunu”

sağladıklarını ve onun “okula gelme isteğini” güçlendirdiklerini belirtmektedir.

Özel gereksinimli öğrencinin normal gelişim gösteren öğrencilere etkisi

Sınıf öğretmenlerine özel gereksinimli öğrencinin arkadaşlarını nasıl etkilediği sorulmuş, öğretmenlerin tamamı bu soruya yanıt vermiştir. Öğretmenlerin bu konuyla ilgili görüşleri; özel gereksinimli öğrencinin normal gelişim gösteren öğrencileri etkilediğini düşünen öğretmenler (onbeş) ve özel gereksinimli öğrencinin normal gelişim gösteren öğrencileri etkilemediğini (onbir) düşünen öğretmenler olmak üzere iki grupta toplanmıştır.

Konuyla ilgili 11 öğretmenin, özel gereksinimli öğrencinin, normal gelişim gösteren öğrencileri etkilemediği yönünde görüş belirttikleri görülmüştür. Ancak bu öğretmenlerden dördünün özel gereksinimli öğrencilerinin arkadaşlarını ilk zamanlarda olumsuz etkilediğini ancak bir süre sonra normal gelişim gösteren öğrencilerin bu duruma alıştıklarını ifade ettikleri belirlenmiştir. Bu nedenle bu öğretmenlerin görüşlerine her iki grupta da değinilmektedir.

Özel gereksinimli öğrencinin normal gelişim gösteren öğrencileri etkilediğini düşünen öğretmenler

Sınıf öğretmenlerin 15’i sınıflarında bulunan özel gereksinimli öğrencilerin normal gelişim gösteren öğrencileri etkilediğini belirtmektedir. Öğretmenlerin belirttikleri etkiler özel gereksinimli öğrencinin; öğrenmeye etkisi, psikolojik etkisi, fiziksel etkisi olmak üzere üç grupta toplanmıştır.

Özel gereksinimli öğrencilerin normal gelişim gösteren öğrencileri etkilediğini belirten öğretmenlerin yedisi bu öğrencilerin, normal gelişim gösteren öğrencilerin öğrenmelerini dikkatlerini dağıtarak (beş), seviyelerini düşürerek (bir), motivasyon kaybına (bir) neden olarak etkilediğini belirtmişlerdir.

Özel gereksinimli öğrencinin, sınıftaki diğer öğrencilerin öğrenmelerini dikkat dağıtarak olumsuz etkilediğini belirten öğretmenlerden Gönül öğretmen, sürecin normal gelişim gösteren öğrenciler için “çok büyük bir dezavantaj” olduğunu belirterek düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir: “Diğer öğrencileri çok iyi etkilememekle beraber, seviyelerini de düşürüyor. Ben ona ayırdığım vakit yüzünden, onların seviyeleri çok çok düşük kalıyor. Mesela bir derste beş tane, on tane soru çözeceksem, dersin yarısı “Onur oğlum şunu yap, Onur kalkma, Onur onu yapma, arkadaşının saçını çekme, kutusunu yırtma” demekle geçtiği için...”

Serdar öğretmen ise özel gereksinimli öğrenciden dolayı sınıfta oluşan motivasyon kaybını şu şekilde açıklamaktadır: “Çünkü bu öğrencim, diğer öğrencilerle aynı etkinlikleri yapamıyo, aynı çalışmalarını yürütemiyor ve olmadığı zaman ya bu öğrencim boş kalıyo ya bu öğrenciyle ilgilendiğim zaman diğer öğrenciler boş kalıyor. Sınıftaki u motivasyon engellenmiş oluyo. Sınıftaki motivasyon engellendiği için de başarı seviyesi daha düşüyo yani.”

Altı öğretmen sınıflarındaki özel gereksinimli öğrencinin normal gelişim gösteren öğrenciler üzerine kıskançlık (üç) ve korku (iki) gibi psikolojik bir etkisi olduğunu belirtmektedir.

Hande öğretmen normal gelişim gösteren öğrencilerinin başlangıçta, özel gereksinimli öğrencisini kıskandıklarını, kendisinin ona “torpil” yaptığını düşündüklerini, ancak özel gereksinimli arkadaşlarının “özel bir öğrenci” olduğunu ve kendileriyle aynı etkinlikleri yapmak zorunda olmadığını fark ettiklerinde sorunun çözüldüğünü belirtmektedir. Özlem öğretmen de sınıftaki öğrencilerinin tepkilerini şöyle dile getirmektedir: “Yani ‘Niye Merve hep sizin yanınızda oturuyo?’... Hani öğretmenin böyle çok ilgilendiği çocuk pozisyonunda olduğu için kıskanıyolar, oturduğu yeri bile kıskanıyolar yani”

Gönül ve Salih öğretmenin öğrencileri korku yaşamışlardır. Örneğin; Gönül öğretmen, sınıftaki öğrencilerin, özel gereksinimli arkadaşlarından korktuğunu şu şekilde ifade etmektedir: “Yanındaki korkuyor, önündeki arkasındaki korkuyor.” Salih öğretmen de bir öğrencisinin “Ben Tolga’dan çok korkuyorum” dediğini ve öğrencilerinin özel gereksinimli öğrenciden korktuklarını ifade etmektedir.

Özel gereksinimli öğrencinin, normal gelişim gösteren öğrencileri fiziksel olarak etkilediğini belirten öğretmenlerden Aynur öğretmen özel gereksinimli öğrencisinin yaptıklarını “... arkadaşlarına çimdik atıyo, yaramazlık yapıyo, u bazen gidiyo arkadaşlarının defterini kitabını karalıyo, izinsiz eşyalarını alıyo.” şeklinde dile getirirken Talat öğretmen konuyla ilgili görüşlerini şöyle anlatmaktadır: “Ama artık böyle u sınırı aşan şeyler oluyor. Derste geliyo kalem Allah korusun gözüne değil ama gözünün kenarına bi kalem saplaması, bi kaç defa yapması, u eşyalarını kırması, u dersin huzurunu bozmasını çok şey yapmıyorum. ... diğer çocuklara zarar vermesi, merdivenden iteleme olaylarına kadar var.”

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinden Talat, Gönül ve Salih öğretmenlerin, özel gereksinimli öğrencilerinin, normal gelişim gösteren öğrencileri hem fiziksel olarak hem de öğrenmelerini olumsuz bir şekilde

etkilediklerini belirttikleri görülmektedir. Salih ve Gönül öğretmenler bu etkiye psikolojik etkiyi de (korku) dâhil etmişlerdir. Görüşme sırasında bu öğretmenlerin özel gereksinimli öğrencilerinin saldırgan bir özelliği olduğunu belirttikleri görülmüştür.

Özel gereksinimli öğrencinin normal gelişim gösteren öğrencileri etkilemediğini düşünen öğretmenler

Araştırmaya katılan 11 öğretmen özel gereksinimli öğrencilerinin, normal gelişim gösteren öğrencilerini etkilemediği yönünde görüş bildirmiştir. Öğretmenlerin görüşleri incelendiğinde, özel gereksinimli öğrencilerinin başlangıçta olumsuz etkileri olduğunu ama zamanla normal gelişim gösteren öğrencilerin özel gereksinimli arkadaşlarını kabullendiklerini ifade ettikleri belirlenmiştir. Bu durum kaynaştırma eğitiminin yararlarından biri olan hem özel gereksinimli öğrencinin hem de normal gelişim gösteren öğrencilerin birbirleriyle aynı ortamı paylaşmalarının sonucu, özel gereksinimli öğrencinin sosyalleşme, normal gelişim gösteren öğrencilerin bireysel farklılıklara kabullenme ve saygı duyma becerilerinin gelişmeye başlamasıyla ilişkilendirilebilir. Sevda öğretmen durumu “açıkçası hiç ilgilerini çekmiyor” şeklinde ifade etmekte, bunun nedeninin de sınıftaki çocukların “akraba” olmasından kaynaklanabileceği şeklinde açıklamaktadır.

Baykoç Dönmez, Avcı ve Aslan (1997:29) tarafından yapılan bir çalışmada normal gelişim gösteren öğrencilerin, özel gereksinimli arkadaşlarının ayrı eğitim ortamlarında eğitim görmeleri gerektiğini ifade ettikleri belirlenmiştir. Ancak, Gülerüz (2009:45) tarafından yapılan çalışmada ise kaynaştırma eğitime devam eden öğrencilerin akranları ile bir takım sorunlar yaşadıkları, arkadaşlık ilişkisi kurmakta zorlandıkları, kendilerini tam olarak ifade edemedikleri ve kaynaştırma öğrencilerinin normal öğrenciler tarafından şiddete ve dışlanmaya maruz kaldığı belirlenmiştir.

Normal gelişim gösteren öğrencilerle yapılan çalışmalar

Araştırmaya katılan 14 öğretmenin özel gereksinimli öğrenciyi kabullenmeleri için normal gelişim gösteren öğrencileriyle bazı çalışmalar yaptıkları belirlenmiştir. Öğretmenlerin yaptığı çalışmalar; bilgilendirme (altı), sosyal etkileşimi sağlama (beş), uyarılarda bulunma (üç) ve model olma (bir) olmak üzere 5 grupta toplanmıştır.

Öğrencilerini bilgilendirdiğini belirten öğretmenlerden olan Aysun öğretmen kendi sınıfındaki öğrencilerin yanında, özel gereksinimli öğrencileriyle teneffüslerde dalga geçen diğer sınıflardaki öğrencilere de

bilgilendirme çalışmaları yaptığını ifade etmektedir. Seval öğretmen “*Yani hani konularımızda da var işte hepimiz birbirimizden farklıyız, farklılıklar, zenginlikler, uı herkes hata yapabilir, tamam mı, insanları hatalarıyla sevmeliyiz, onları işte... Yani bir şekilde ona akademik bir kılıf giydireyoruz.*” şeklinde öğrencilerini bilgilendirdiğini belirtmektedir. Pınar öğretmen de; “*Hani bu sosyal bilgiler dersimizde de var, hepimiz farklıyız*”, “*Uı işte hepimiz birer rengiz ve hayatta hani olumlu renkler olduğu gibi olumsuz renklerde olabileceğini... u onu görüyorlar.*” şeklinde sosyal bilgiler dersi kapsamında da bilgilendirme çalışması yaptığını ifade etmektedir.

Araştırmaya katılan beş sınıf öğretmeni normal gelişim gösteren öğrencileriyle özel gereksinimli öğrenci arasındaki sosyal etkileşimi arttıracak etkinlikler yaptığını belirtmektedir. Örneğin; Mehmet öğretmen “*yarışmalarda*” “*uyanık*” davrandığını belirterek özel gereksinimli öğrencisini kazanacak gruba yerleştirdiğini ve böylece bu öğrencinin “*grubunun da kazanabileceğini*” göstermeye çalıştığını ifade etmektedir. Gönül öğretmen futbol maçlarında özel gereksinimli öğrencisinin “*ortaoyununa*” alınması, “*drama*” çalışmalarında onun da rol alması için normal gelişim gösteren öğrencilerini ikna ettiğini belirtmektedir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenleri özel gereksinimli öğrencilerinin sosyal etkileşimini sağlamak için öğrencilerini, normal gelişim öğrencilerin oyunlarına katmaya çalışmaktadırlar. Mehmet öğretmenin özel gereksinimli öğrencisini, yarışmalı oyunlarda, özellikle kazanabilecek gruba katmasının, hem özel gereksinimli öğrencinin kendine güveninin artması hem de normal gelişim gösteren öğrencilerin arkadaşlarını kabullenmeleri açısından etkili bir yöntem olarak düşünülmektedir.

Üç sınıf öğretmeni normal gelişim gösteren öğrencilerine uyarılarda bulduklarını ifade etmektedir. Örneğin; Gönül öğretmen “*diğer çocukları zaten önceden hep uyardık, yani “buna farklı davranmayacaksınız, ona herhangi bir şekilde kötü söz” yani affedersiniz “geri zekâlı demeyeceksiniz” dedik açık açık bunu*” şeklinde uyarılarda bulunduğunu belirtmektedir. Emin öğretmen de özel gereksinimli öğrencisiyle dalga geçen normal gelişim gösteren öğrencilerini “*Bir daha olmasın şeklinde kızarak da olsa*” şeklinde uyardığını ifade etmektedir.

Murat öğretmen normal gelişim gösteren öğrencilerine özel gereksinimli arkadaşlarına nasıl davranmaları gerektiğini model olarak, göstermeye çalıştığını belirtmektedir. Murat öğretmen çalışmalarını “*... Uı veya bi şey anlatmaya kalktığı zaman uzun uzun dinliyorum. Ona özellikle ayrı zaman harcıyorum. Çünkü uı bi şeyler ifade etmesini istiyorum... Diğer*

öğrencilere de o arkadaşlarına saygı gösterip onu dinlemelerini sağlamaya çalışıyorum bu sayede.” şeklinde aktarmaktadır.

Sınıf öğretmenlerinin özel gereksinimli öğrencileri ile ilgili normal gelişim gösteren öğrencileriyle yaptıkları çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde öğretmenlerin daha çok bilgilendirme çalışmaları yaptıklarını belirttikleri görülmektedir. Konuyla ilgili görüş bildiren üç öğretmenin Hayat Bilgisi dersindeki temalardan da yararlanmaları ders kapsamında yapılan etkinliklerin özel gereksinimli öğrencilerin sosyal kabulünün sağlanması açısından yararlı olduğunu ve bu tür temalara ve etkinliklere yer verilmesinin önemli olduğunu göstermektedir.

Normal gelişim gösteren çocukların, sınıflarına gelecek özel gereksinimli öğrenci hakkında önceden bilgilendirilmeleri ve yeni duruma hazırlanmaları, onların özel gereksinimli öğrenciden uzak durmalarını, onu yalnız bırakmalarını ya da redetmelerini engelleyerek onların özel gereksinimli arkadaşlarını kabul etme sürecini destekler (Batu, 2008:103; Güzel Özmen, 2009:61). Ancak bu amaçla yapılan tüm etkinliklerin iyi planlanmasının, etkili sonuçların alınması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Özel gereksinimli öğrencinin ailesi

Araştırmaya katılan öğretmenlerden 19’u özel gereksinimli öğrencilerinin ailelerinden kaynaklanan sorunlara ve özel gereksinimli öğrencilerin aileleriyle yaptıkları çalışmalara ilişkin görüş bildirmişlerdir. Özel gereksinimli öğrencilerinin ailelerinden kaynaklanan sorunlar; ilgisizlik (onbeş), eğitimsizlik (sekiz), durumu kabullenme (üç), tv-bilgisayar konusunda denetimsizlik (üç) ve para için çocuğu okula kaydettirme (iki) olarak sıralanmıştır.

Gönül öğretmen aile ile görüşmenin zor olduğunu “*Ailelerle işte, daha çok irtibata geçebilmek zaten bir yetenek o Bitlis’te*” sözleriyle ifade etmektedir. Batman’da görev yapan Canan öğretmen “*bölgenin özelliğinden dolayı*” annelerin okula hiç gelmediklerini, babaların geldiğini ancak; babaların da bayan öğretmenlerden çekindiklerini belirtmektedir. Van’da görev yapan Sevda öğretmen “*Yani ordaki ailenin 9-10 tane çocuğu var, bi tanesi sağır olmuş, dilsiz olmuş, konuşamıyor çok ta onun umrunda değil yani.*” şeklinde aileye ilişkin görüşlerini ifade etmektedir.

Gönül ve Özlem öğretmenler özel gereksinimli öğrencilerin ailelerinin çocuklarının yetersizliğini kabullenmediklerini bu nedenle sorun yaşadıklarını belirtmektedirler. Özel gereksinimli öğrencinin ailesinden kaynaklanan sorunlara ilişkin görüş bildiren Pınar, Gönül ve Talat

öğretmenler özel gereksinimli öğrencilerinin ailelerinin çocuklarına denetimsiz bir şekilde televizyon izletmeleri ve bilgisayarla vakit geçirmelerine izin verdikleri konusunda da sorun yaşadıklarını belirtmektedirler.

Ülkemizdeki kaynaştırma eğitimi uygulamalarında ailelere destek hizmet verilmediği düşünüldüğünde, sınıf öğretmenlerinin ailelerin bilinçlendirilmesi ve yönlendirilmesi konusunda önemli rolü olmaktadır. Akçamete ve Kargin (1996) tarafından yapılan çalışmada işitme yetersizliği olan çocuğu olan annelerin pek çok konuda bilgi edinmeye gereksinim duydukları belirlenmiştir. Bennett ve Hay (2007:394) tarafından yapılan çalışmada da aile bireyleri ile kurulan sağlıklı ilişkilerin, özellikle yüksek düzeydeki aile katılımının öğrencilerin sosyal becerileri kazanmasına olumlu katkısı olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonuçları göz önünde bulundurulduğunda sınıf öğretmenlerinin ailelerle kurulacak iletişim ve yapılacak işbirliği, aileleri bilgilendirme ve yönlendirme konusunda gerekli bilgi ve becerilere sahip olması gerektiği düşünülmektedir.

Öğretmenin etkilenme durumu

Sınıfında özel gereksinimli öğrenci bulunan sınıf öğretmenlerine kendilerinin bu durumdan duygusal, fiziksel ve motivasyon açısından nasıl etkilendikleri sorulmuş ve öğretmenlerin 22'si konuyla ilgili görüş bildirmiştir. Sınıf öğretmenlerinin verdikleri cevaplar ise yine sorulduğu şekilde duygusal (ondokuz), motivasyon (onsekiz) ve fiziksel (on) açısından olmak üzere üç grup altında ayrı ayrı incelenmiştir.

Kaynaştırma eğitimi sürecinde duygusal olarak etkilendiklerine ilişkin görüş bildiren öğretmenlerin 9'u üzüldüklerini, 5'i psikolojik olarak etkilendiklerini, 3'ü karmaşa yaşadıklarını, 3'ü sinirlendiklerini ifade etmişlerdir.

Üzüldüğünü belirten öğretmenlerden Talat ve Özlem öğretmenler öğrencilerine yeterli olamadıklarını, bu nedenle çok üzüldüklerini ifade etmektedirler. Seval öğretmen özel gereksinimli öğrencisi için *“olması bir dert olmaması bir dert”* ifadesini kullanırken, Gönül öğretmen öğrencisi için *“Her şey onun için dert. Benim psikolojimi alt üst etti.”* gibi ifadeler kullanarak duygularını net bir şekilde ifade etmektedir. Pınar öğretmen ise *“...onun stresinden böyle göğsümde süt durdu. O kadar çok sıkıyorum ki kendimi, stres oluyorum...”* şeklinde görüş belirtmektedir.

Özel gereksinimli öğrencinin eğitimi sürecinde duygusal olarak sorun yaşayan öğretmenlerden örneğin Emin öğretmen, *“Ya şimdi sınıf öğretmeninin sınıf içerisindeki u hareket ve davranışları normal çocuğa*

göre. E şimdi anormal durumlarla karşılaştığımız zaman, biz de ister istemez zor durumda kalıyoruz. Bir şekilde bu durumu düzeltmeye çalışırken diğer çocukları da düşünmek zorundayız.” şeklinde yaşadığı karmaşayı ifade etmektedir. Talat öğretmen özel gereksinimli öğrencisi diğer öğrencilere zarar verdiğinde ona karşı “antipati” duyduğunu Gönül öğretmen de, “dayağa karşı” olduğu halde öğrencisini durdurabilmek için “şiddet uygulamak zorunda” kaldığını ifade etmektedir.

Araştırma bulguları öğretmenlerin büyük çoğunluğunun kaynaştırma eğitimi sürecinden duygusal olarak olumsuz etkilediklerini göstermektedir. Pik (1986) tarafından yapılan çalışmada, öğretmenlerin sınıflarına engelli bir çocuk yerleştirildiğinde korku, sıkıntı, üzüntü ve kızgınlık duyguları yaşadıkları belirlenmiştir. Bunun nedeni, problemlerle başa çıkamama, kendini yetersiz hissetme ve başarısız olma kaygısı olarak değerlendirilmiştir (Akt: Metin, Çakmak Güleç, 1998:129). Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimi ile ilgili bilgilendirilmeleri ve destek hizmet almaları, kaynaştırma eğitimi sürecinde duygusal olarak hissettikleri olumsuz duyguları büyük oranda azaltacaktır.

Motivasyon açısından etkilenme

Araştırmaya katılan 16 öğretmen motivasyonlarının etkilendiğini belirtmektedir. Öğretmenlerin 12’si motivasyonlarının olumsuz etkilendiğini, 4’ü de motivasyonlarının olumlu yönde etkilendiğini belirtmektedir.

Motivasyonlarının olumsuz etkilendiğini belirten öğretmenlerden Seval öğretmen “*Yani, ben o beni rahatsız ediyor. Yani benim dikkatimi dağıtıyor*”, Gönül öğretmen “*Durmuyor yani yerinde ister istemez yani insanı meslekten dahi soğutabiliyor*” şeklinde düşüncelerini belirtmektedirler. Ufuk öğretmen, bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: “*Biz de bir yerde etten kemikten oluşmuş insanız motivasyonunu kaybediyorsun. Her şeyden önce çaresiz olduğunu düşünüyorsun bazen bıkıyorsun düşünsenize ailesinin düşünmediği kendi çocuğu için siz koşturuyosunuz.*”

Aysun öğretmen özel gereksinimli öğrencileri birşey “başardığında ötekilerden çok daha büyük zevk” aldığını, bu nedenle motivasyonunun “daha çok tetiklendiği”ni belirtmektedir. Aynur öğretmen de özel gereksinimli öğrencilerle eğitim yapmanın “gerçekten çok zor” olduğunu, “sabır” gerektirdiğini ancak bunun “öğretmenliğin ayrı bir zevki” olduğunu ve bu konuda da kendisini “yeterli” hissettiğini ifade etmektedir.

Fiziksel açıdan etkilenme

13 öğretmen konuya ilişkin görüş bildirmişlerdir. Bu öğretmenlerin görüşleri özel gereksinimli öğrencinin kendilerini fiziksel olarak etkilediğini belirten öğretmenler (on) ve özel gereksinimli öğrencinin kendilerini fiziksel olarak etkilemediğini belirten öğretmenler (üç) olmak üzere iki grup altında toplanmıştır:

Özel gereksinimli öğrencilerinin kendilerini fiziksel olarak etkilediğini belirten öğretmenlerden 8 öğretmen okulda fiziksel olarak yorulduğunu belirtirken, 2 öğretmen ise fiziksel olarak rahatsızlandığını belirtmiştir.

Öğretmenlerin yorulma nedenleri çeşitlilik göstermektedir. Örneğin; Murat öğretmen “... Çünkü kaynaştırma öğrencisi ekstradan ona zaman ayırdığınız gibi ee iki katı yorulmuş oluyorsunuz.” şeklinde düşüncelerini aktarmaktadır. Talat öğretmen konuyla ilgili “Şimdi dediğim gibi kırk sını. kişilik bi sınıf, 38 öğrenci u 39 kişilik bi sınıf. 38’ine ayrı bi alaka, işte bir öğrenciye ayrı bi uu emek veriyorsunuz. Bu yoruyor insanı.” şeklinde görüş belirtmiştir. Gönül öğretmen; “Bağırıyosun, çağırıyosun. Zaten boğazımdan oldum bu çocuk sayesinde” şeklinde düşüncelerini ifade ederken Seval öğretmen de “Yani ben akşam eve gittiğim zaman demans geçirmiş gibi bir şeyim. Beynim aynen öyle oluyor.” demektedir. Hem Özlem öğretmen hem de İlknur öğretmen birinci sınıf okuttukları için çok yorulduklarını, özel gereksinimli öğrencinin kendilerini fiziksel olarak etkilemediğini belirtmektedirler.

Genel olarak değerlendirildiğinde sınıf öğretmenlerinin belirttikleri olumsuz duygular, onların özellikle psikolojik açıdan uzman desteğine gereksinim duyduklarını düşündürmektedir. Bu öğretmenlerden Gönül öğretmenin kullandığı; “meslekten soğuma”, “psikolojimi alt üst etti.”, “şiddet uygulamak zorunda kalmak”, Pınar öğretmenin “stresten sütüm kesildi.”, Talat öğretmenin öğrenciye karşı “antipati” duyduğunu belirten ifadeler bu düşüncüyü destekleyici özelliktedir.

Okulda çalışanların desteği

Öğretmenlerin tamamı okulda çalışanların desteğine ilişkin görüş bildirmişlerdir. Öğretmenlerin konuyla ilgili görüşleri; diğer öğretmenlerin desteği (yirmiiç), müdür desteği (yirmiiç), rehber öğretmen desteği (yirmiiç) olmak üzere üç grupta toplanmıştır.

Diğer öğretmenlerin desteği

Öğretmenlerin tamamı diğer öğretmenlerden aldıkları desteğe ilişkin görüşler bildirmişlerdir. Bu öğretmenlerin görüşleri, diğer öğretmenlerden destek alan öğretmenler (onüç) ve diğer öğretmenlerden destek almayan öğretmenler (on) olmak üzere iki grupta toplanmıştır.

Sınıf öğretmenlerinin diğer öğretmenlerden aldıklarını belirttikleri destekler; fikir alışverişinde bulunma (oniki), kitap isteme (iki), özel gereksinimli öğrenciyi alt sınıftaki öğretmenin sınıfına gönderme (iki), dersi boş öğretmenle birebir öğretim (bir) şeklindedir. Seval öğretmen, diğer öğretmenlerle konuştuklarında birbirlerine “merhem” olduklarını, bunun bir “psikolojik rahatlık” olduğunu, bu sırada da “bilgi alışverişinde bulunmuş” olduklarını da sözlerine eklemektedir. Salih öğretmen birinci sınıf öğretmeninden “çizgi çalışmalarıyla”, “rakamları tanıma” ile ilgili kitaplar aldığını ifade etmektedir. Hande öğretmen ve Gönül öğretmenler özel gereksinimli öğrencilerini ise birinci sınıfa gönderdiklerini belirtmektedirler.

Murat öğretmen okuldaki rehber öğretmenin “destek uygulaması” başlattığını, “dersleri boş olan” öğretmenlerin “kaynaştırma öğrencileri” ile ilgilenmeleri için bir program hazırladığını böylece öğrencilerin “birebir eğitim” aldıklarını belirtmektedir.

Hülya öğretmen ise “*Sınıfımda uı hiç kimseden destek beklemem. Sorun varsa önce kendim, kendim hallederim.*” şeklinde görüş belirttiği, hem Hülya öğretmenin hem de Salih öğretmenin diğer öğretmenlerden destek almayı olumsuz bir durum olarak değerlendirdikleri görülmektedir.

Emel öğretmen ise bu konuda “tamamen yalnız” olduğunu ve diğer öğretmenlerin bir desteği olmadığını belirtirken, Emin öğretmen okulundaki diğer öğretmenlerin sınıfından özel gereksinimli öğrenci olduğundan haberdar olmadıklarını ifade etmektedir.

Van’da görev yapan Ufuk öğretmen ile Sevda öğretmen, çalıştıkları bölgede koşulların zorluğundan bahsederek öğretmenlerin birbirlerine destek olamadıklarını belirtmektedirler. Ufuk öğretmen “*herkesin derdi kendine misali onlar da aynı sorunlarla mücadele ediyor*” şeklinde düşüncelerini belirtirken, Sevda öğretmen ise “*Herkes kendi problemleriyle ilgilenir orda. Herkes kendince bencildir.*” demektedir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin diğer öğretmenlerle fikir alışverişinde bulunmayı destek olarak algıladıkları görülmektedir. Bu durum öğretmenlerin meslektaşlarından nasıl destek alabilecekleri konusunda bilgileri olmadığını düşündürmektedir. Araştırmacının aynı okulda görev

yapan Aysun ve Murat öğretmenle görüştüktan sonra 11.02.2010 tarihinde günlüğüne; “...Rehber öğretmen, öğretmenlerin uygun saatlerine göre bir plan yaparak, boş saatlerde kaynaştırma öğrencilerine bire bir ders vermelerini sağlamış. Tabi bunu başarmış olmasında okul yönetiminin desteğini almış olmasının büyük etkisi var.” yazdığı belirlenmiştir.

Müdür desteği

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin tamamı müdür desteğine ilişkin görüş bildirmiştir. Öğretmenlerin konuyla ilgili görüşleri; müdür desteği almayan öğretmenler (onbeş) ve müdür desteği alan öğretmenler (yedi) olmak üzere iki grupta toplanmıştır.

Ufuk öğretmen, görüşlerini şöyle aktarmıştır: “*Bu yönde talepte bulunabiliyorsun ama onlar da ellerinden geldiğince yardımcı olmaya çalışıyorlar... Taleplere cevap olmak istiyorlar ama onların talebine de cevap gerekli olunca iş bi yerlerde tıkanıyor.*” Emel öğretmen ise “*İu... Ne artı, ne eksi hiçbir şekilde yani... Ne pozitif anlamda destek oluyorlar, destek olmama durumu da yok ayrıca bu şekilde.*” şeklinde görüş belirtmiştir.

Nevin öğretmen özellikle bir sınıfa düşen kaynaştırma öğrencisi ve sınıf mevcudunun belirlenmesi konusunda “yasalara” uyulmadığını ve “idari anlamda tıkanıldığını” belirtirken, Aysun ve Murat öğretmenler okul yönetimin kendilerine “her türlü desteği” sağladığını belirtmektedirler.

Genel olarak değerlendirildiğinde; sınıf öğretmenlerinin müdürden destek alamadıkları görülmektedir. Konuya ilişkin bir öğretmen (Hülya) ise çok genel ifadelerle destek görmediğini ifade etmeyi tercih etmiştir. Hülya öğretmenle yapılan görüşmeye ilişkin araştırmacı günlüğünde, öğretmenin ses kaydı nedeniyle tedirgin olduğu, bu nedenle de genel ifadelerle görüş bildirdiği belirtmiştir.

Aynı okulda çalıştıkları halde farklı görüşler bildiren öğretmenlerden Şenay öğretmenin, okulun fiziki düzenlemelerine yönelik sorular sırasında müdür desteğinden bahsetmesi, Halim öğretmen ile Hülya öğretmenin destek alamadıklarını belirtmesi, hissedilen desteğin öğretmenlerin taleplerine ya da beklentilerine göre farklı algılandığını düşündürmektedir.

Farklı araştırmalarda okul yönetimlerinin kaynaştırma uygulamaları kapsamında okullarında yaptıkları uygulamalarına ilişkin kimi bulgulara rastlanmıştır. Leatherman (2007:600) ve Metin, Güleç ve Şahin (2009:7) tarafından yapılan çalışmalarda da öğretmenlerin, okul yönetiminin desteğine ihtiyaç duydukları belirlenmiştir. Timuçin (1998:169) tarafından yapılan çalışmada ise, kaynaştırma eğitimi yapılan bir okulda, okul yönetiminin kaynaştırma eğitimine yönlendirilen özel gereksinimli öğrenciyi

yerleştirirken sınıf mevcudunun azlığını, sınıf öğretmeninin gönüllülüğünü göz önünde bulundurmadıkları belirlenmiştir.

Rehber öğretmen desteği

Araştırmaya katılan öğretmenlerin tümü rehber öğretmen desteğine ilişkin görüş bildirmişlerdir. Öğretmenlerin konuyla ilgili görüşleri; rehber öğretmen desteğini yetersiz bulan öğretmenler (on), rehber öğretmen desteğini yeterli bulan öğretmenler (sekiz), okulunda rehber öğretmen olmayan öğretmenler (beş) olmak üzere üç grup altında incelenmiştir.

Hande ve Talat öğretmenler rehber öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimi bilgileri olmadığından “yetersiz” kaldıklarını ifade etmektedirler. Mehmet öğretmen, rehber öğretmenin süreçle ilgilenmediğini belirtirken, Seval öğretmen rehber öğretmenin okulda “bin altı yüz, bin yedi yüz” kişiye hizmet etmesi, “toplantıdan toplantıya” gitmesi nedeniyle kendisini yerinde bulamadığını, bu nedenle sorununa kendi çözüm üretmeye çalıştığını “*kendi yağım la kendim kavruluyorum*” sözüyle dile getirmektedir.

Murat öğretmen rehber öğretmenden “veli ile olan iletişimde” ve “öğrenci ile ilgili anlayamadığı problemlerin anlaşılması” konularında destek aldığını, ayrıca kendisi için “en önemli” destek olan “BEP hazırlama” konusunda rehber öğretmenin “yol gösterici” olduğunu belirtmektedir. Yine aynı okulda görev yapan Aysun öğretmen de “birebir rehberlik yapma”, “aileleri bilgilendirme” ve “psikolojik destek” sağlama gibi konularda rehber öğretmenden destek aldığını söylemektedir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin beşi okullarında rehber öğretmen olmadığını belirtmiştir. Ufuk öğretmen, çalıştığı bölgede rehber öğretmeni olan okulların rehber öğretmenlerinin, rehber öğretmeni olmayan okullarda görevlendirildiğini, ancak bunun da “kâğıt” üzerinde bir uygulama olduğunu belirtmektedir. Nevin öğretmen ise ilçedeki yedi okula bir rehber öğretmenin baktığını, bu nedenle onu “hiç bulamadıklarını” söylemektedir.

Özel eğitim uzmanının olmadığı okullarda rehber öğretmenlerin, kaynaştırma eğitimi uygulamalarında önemli bir rol üstlendikleri düşünüldüğünde rehber öğretmen desteği almayan öğretmenlerin sayısının yarıdan fazla olmasının kaynaştırma eğitiminde öğretmenlere sağlanabilecek önemli bir desteğin eksikliğini ortaya çıkarmaktadır. Diker Coşkun vd (2009:2762) tarafından yapılan çalışmada da sınıf öğretmenlerinin okuldaki rehber öğretmenden destek alamadıklarını belirttikleri belirlenmiştir. Öte yandan Özengi (2009:133) tarafından yapılan çalışmada rehber öğretmenlerin kaynaştırmaya yönelik çalışmalar yaptıkları, ancak bu çalışmaların ne aileler ne de özel gereksinimli öğrencinin sorunlarını çözme

konusunda yeterli olmadığı, bu nedenle kendilerini yetersiz hissettikleri belirlenmiştir. Bu açıdan düşünüldüğünde rehber öğretmenlerin Özengi (2009:133)'nin de belirttiği gibi hizmet öncesinde özel eğitim danışmanlığı konusunda eğitim almalarının kaynaştırma uygulamalarının daha etkili ve başarılı olması açısından önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Rehberlik araştırma merkezine yönlendirilmeyen özel gereksinimli öğrenci

Araştırmaya katılan üç öğretmen sınıflarında başka özel gereksinimli öğrenciler de olduğunun fakat prosedürlerden dolayı bunları bildirmediklerini belirtmişlerdir. Örneğin; Halim öğretmen yönlendirme süreci ve sonrası “işin prosedüründen kaçmak için bu öğrenci kaynaştırma öğrencisi olarak göstermeyip” ancak uyarlamalar yaparak öğrencisini eğittiğini belirtmektedir. Örneğin; Gönül öğretmen görüşlerini diğer okullara da genelleştirerek şu şekilde ifade etmektedir: “*Bizim okulda iki üç tane daha var. Net yani kaynaştırma olması gerektiği belli. Ona kaynaştırma belgesi almıyorlar, neden? Çünkü o zaman daha da fazla çetrefile giriyor iş*”

TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin çoğunluğunun özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırma eğitimi sürecinde akademik ve sosyal açıdan geliştiğini ifade ettikleri belirlenmiştir. Sınıf öğretmenleri özel gereksinimli öğrencilerin eğitiminde yoğun olarak öğretimle ilgili sorunlar yaşadıklarını ifade etmektedirler.

Sınıf öğretmenlerinin özel gereksinimli öğrencileriyle yaşadıkları sorunları çözmek için kullandıkları yöntemler; öğrenciyle konuşma ya da öğrenciyi uyarma (öğretimde uyarlamalar yapma, öğrenciye ceza-ödül verme, sorunlar karşısında sakin olmaya çalışma ve aile ile işbirliği yapma şeklinde sıralanmaktadır.

Yararlandıklarını Sınıf öğretmenleri özel gereksinimli öğrencileri için akran öğretiminden belirtirken, özel gereksinimli öğrencilerinin normal gelişim gösteren öğrencilerini öğrenme açısından, psikolojik açıdan ve fiziksel açıdan olumsuz etkilediklerini belirtmektedirler.

Sınıf öğretmenlerinin özel gereksinimli öğrenciyi kabullenmeleri için normal gelişim gösteren öğrencileriyle bilgilendirme çalışmaları, sosyal etkileşimi sağlamaya yönelik çalışmalar yapmakta, normal gelişim gösteren öğrencilerine uyarılarda bulunmaktadır.

Sınıf öğretmenleri özel gereksinimli öğrencilerinin ailelerinin çocuklarıyla ilgilenmediklerini, ailelerin bu konuda eğitimsiz olduklarını, çocuklarının durumlarını kabullenmekle ilgili sorunlar yaşadıklarını belirtmektedirler.

Sınıf öğretmenleri özel gereksinimli öğrencilerinin kendilerini duygusal açıdan motivasyon açısından ve fiziksel açıdan olumsuz etkilediğini belirtmektedir.

Sınıf öğretmenleri okuldaki diğer öğretmenlerden en çok fikir alışverişinde bulunmak olmak üzere çeşitli şekillerde destek aldıklarını ancak m¼d¼r desteği alamadıklarını belirtmektedirler. Rehber öğretmenden destek alabilen sınıf öğretmenlerinin oranı da d¼ř¼kt¼r.

Araştırmalar, kaynaştırma eğitimi uygulamalarında ciddi aksamaların olduğunu g¼stermektedir. Yapılan alışmalar sınıf öğretmenleri açısından değerlendirildiğinde yaşanan en önemli sorunlardan birinin sınıf öğretmenlerinin özel gereksinimli öğrenci ve kaynaştırma eğitimi konusunda bilgilendirilmemeleri ve yeterli destek alamadıkları olduğu g¼r¼lmektedir. Bu durum sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine karşı olumsuz tutum ve g¼r¼řlere sahip olmalarına, kaynaştırma eğitiminde ve öğretiminde özellikle öğretimi uyarlama, öğretimi değerlendirme ve sınıf y¼netiminde sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır.

ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında uygulamaya ve ileriki araştırmalara y¼nelik aşağıdaki çalışmalar önerilebilir:

1. Kaynaştırma eğitiminin yapıldığı okullarda sınıf öğretmenlerine, özel gereksinimli öğrencilere, ailelere, özel eğitim uzmanının bulunmadığı okullarda rehber öğretmenlere özel gereksinimli öğrenciler için öğretimi uyarlama, öğretim ortamlarını d¼zenleme, bireysel eğitim planı hazırlama, öğretimi değerlendirme ve sınıf y¼netimi gibi konularda etkili hizmet içi eğitimler d¼zenlenmesi ve destek hizmet sağlanması gerekmektedir.
2. Kaynaştırma uygulamalarında gön¼ll¼ sınıf öğretmenlerinin g¼rev alması tercih edilmeli, sınıf öğretmenlerinin g¼rev almasını teşvik edecek ek d¼zenlemeler getirilmelidir.

3. Sınıf öğretmeni adayları, Okul Deneyimi ve Öğretmenlik Uygulaması kapsamında, kaynaştırma eğitimi yapan okullara da yönlendirilmelidir.
4. İlköğretim Programında bireysel farklılıkları anlamaya ve bireysel farklılıklara saygı duymaya yönelik kazanımlar ve etkinlikler artırılmalıdır.
5. Türkiye genelinde 16 ilde 23 sınıf öğretmeniyle gerçekleştirilen bu çalışmanın bulgularının genellenebilirliğini arttırmak için farklı iller, farklı okullar, farklı öğretmenlerle nitel ve nicel yöntemlerin birlikte kullanıldığı benzer araştırmalar yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akçamete, G., 2009. *Özel gereksinimli öğrenciler için kaynaştırma modeli geliştirme projesi*. Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri, Ankara.
- Akçamete, G., Kargın, T., 1996. İşitme engelli çocuğa sahip annelerin gereksinimlerinin belirlenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 2 (2), 7-24.
- Avcıoğlu, H., Eldeniz Çetin, M., Özbey, F. 2005. Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıf ve branş öğretmenlerinin kaynaştırmaya yönelik tutumlarının incelenmesi. *Özel eğitimden yansımalar* (s. 79-89). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Babaoğlu, E., Yılmaz, Ş., 2010. Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimindeki yeterlikleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 8 (2), 345-354.
- Batu, S., 2008. Kaynaştırma ve destek özel hizmetleri. İ. Diken içinde, *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim* (s. 89-107). Ankara: Pegem Akademi.
- Batu, S., Kırcaali-İftar, G., 2007. *Kaynaştırma*. Ankara: KÖK Yayıncılık.
- Batu, S., 2000. *Özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırıldığı bir kız meslek lisesindeki öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüş ve önerileri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Baykoç Dönmez, N., Avcı, N., Aslan, N., 1997. Entegrasyona katılan ve katılmayan bireylerin entegrasyona ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *7. Özel Eğitim Günleri*, (s. 23-31). Eskişehir.

- Bennet, K., Hay, D., 2007. The role of family in the development of social skills in children with physical disabilities. *International Journal of Disability, Development and Education* , 54 (4), 381-397.
- Bozeman, L. E., 2005. *Children left behind: A Study Of Teachers' Attitudes Toward Inclusive Education*. A dissertation presented in partial fulfillment of the requirements for the degree doctor of philosophy Capella University.
- Bilen, E., 2007. *Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarında karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri ve çözüm önerileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, İzmir.
- Çelik, İ., 2006. *Kaynaştırma sınıfı ve özel sınıf öğretmenlerinin sınıflarındaki zihin engelli öğrencilere yönelik ödül ve ceza uygulamalarının belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Eğitim Bölümü.
- Diken, İ. H., 2007. Kaynaştırma uygulamalarında işbirliği. S. Eripek (Dü.) içinde, *İlköğretimde kaynaştırma* (1. b., s. 65-86). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Diker Coşkun, Y., Tosun, Ü., Macaroğlu, E. 2009. Classroom teachers styles of using and development materials of inclusive education. *World Conference on Educational Sciences* (s. 2758-2762). Nicosia, North Cyprus.
- Duman Sever, F., 2007. *Kaynaştırmaya yönelik öğretmen destek programının okulöncesi dönemdeki çocukların gelişim düzeylerine etkilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Friend, M., Bursuck, W., 2006. *Including students with special needs a practical guide for classroom teachers* (4th Edition b.). Boston: Allyn and Bacon.
- Gay, L., Mills, G., Airasian, P., 2006. *Educational research competencies for analysis and applications* (8. b.). New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Gülyeryüz, Ş. O., 2009. *Kaynaştırma eğitimine devam eden engelli öğrencilerin akranları ile ilişkilerinde karşılaştıkları sorunların değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

- Güzel Özmen, R., 2009. Kaynaştırma ortamlarında öğretimsel düzenlemeler. A. Ataman (Dü.) içinde, *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş* (8. b., s. 59-95). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Horne, P., Timmons, V., 2009. Making it work: teachers' perspectives on inclusion. *International Journal of Inclusive Education* , 13 (3), 273-286.
- Kwapy, J. E. 2004., *Attitudes toward inclusive education by K-12 regular and special education teachers*. A dissertation presented in partial fulfillment of the requirements for the degree doctor of philosophy Capella University .
- Leatherman, J. 2007., "I just see all children as children": Teachers' perceptions about inclusion. *The qualitative report* , 12 (4), 594-611.
- McLeskey, J., Waldron, N., So, T., Swanson, K., Loveland, T., 2001. Perspectives of teachers toward inclusive school programs. *Teacher education and special education*, 24 (2), 108-115.
- McLeskey, J., Waldron, N., 2002. Inclusion and school change: teacher perceptions regarding curricular and instructional adaptations. *Teacher education and special education* , 25 (1), 4154.
- Metin, N., Güleç, H., Şahin, Ç., 2009. İlköğretim öğretmenlerinin zihinsel engelli çocukların kaynaştırılmasına yönelik almış oldukları hizmet içi eğitim sonrasında yeterliliklerinin belirlenmesi. *I. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi*, Çanakkale.
- Metin, N., Çakmak Güleç, H., 1998. İlköğretim okullarındaki öğretmenlerin özürli çocuklarla normal çocukların kaynaştırıldığı programlar hakkındaki düşünceleri. *8. Ulusal Özel Eğitim Kongresi*. Edirne.
- Nizamoğlu, N., 2006. *Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarındaki yeterlikleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Sınıf Öğretmenliği Programı, Bolu.
- Önder, M., 2007. *Sınıf öğretmenlerinin zihin engelli kaynaştırma öğrencileri için sınıf içinde yaptıkları öğretimsel uyarlamaların belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Eğitim Anabilim Dalı, Bolu.
- Özdemir, N., 2008. *Sınıfında kaynaştırma öğrencisi olan ve olmayan ilköğretim öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kocatepe

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İköğretim Anabilim Dalı,
Afyonkarahisar.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. 2010.

Özengi, S., 2009. *Eskişehir ilinde kaynaştırma uygulamalarının yürütüldüğü ilköğretim okullarındaki rehber öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Rakap, S., Kaczmarek, L., 2010. Teachers' attitudes towards inclusion in Turkey. *European Journal of Special Needs Education* , 25 (1), 59-75.

Sucuoğlu, B., Kargın, T., 2008. *İköğretimde kaynaştırma uygulamaları yaklaşımlar, yöntemler, teknikler*. İstanbul: MorpaYayınları.

Timuçin, E., 1998. Türkiye'de kaynaştırma, varolan uygulamaları ve kaynaştırmanın gerçekleştirilebilmesi için yapılması gerekenler. 8. *Ulusal Özel Eğitim Kongresi*. Edirne.

Türkoğlu, Y. K., 2007. *İköğretim okulu öğretmenleriyle gerçekleştirilen bilgilendirme çalışmalarının öncesi ve sonrasında öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Anabilim Dalı . Eskişehir.

Yıkımış, A., Şahbaz, Ü., Peker, S., 1998. Hizmetiçi eğitim programlarının öğretmenlerin kaynaştırmaya yönelik tutumlarına etkisi. 8. *Ulusal Özel Eğitim Kongresi*. Edirne.

Yıldırım, A., Şimşek, H., 2006. *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6.b.)Ankara: SeçkinYayınevi.

Başvuru:26.6.2012

Yayına Kabul:7.12.2012